

O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali

1-son. 3-qism. Noyabr-2025

Iqlim o‘zgarishi va uning iqtisodiyotga ta’siri

Axrorov Elyorjon Baxtiyor o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Annotatsiya: Mazkur maqolada global iqlim o‘zgarishining asosiy sabablari, uning iqtisodiyot tarmoqlariga ko‘rsatadigan ta’siri va bu jarayonlarga qarshi kurashish yo‘llari tahlil qilinadi. Xususan, qishloq xo‘jaligi, energetika, transport, sog‘liqni saqlash va turizm kabi sohalarda iqlim o‘zgarishining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, O‘zbekistonda iqlim muammolarining mavjudligi, ularning iqtisodiy barqarorlikka ta’siri va moslashuv strategiyalari tahlil qilinadi. Maqolada xalqaro tajriba (Parij bitimi, Yevropa Ittifoqi yashil kelishuvi va boshqa) asosida iqlim xavflarini kamaytirishga qaratilgan iqtisodiy yondashuvlar va yashil investitsiyalar bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: iqlim o‘zgarishi, iqtisodiy ta’sir, issiqxona gazlari, yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, energetika, qishloq xo‘jaligi, moslashuv strategiyalari, Parij bitimi, O‘zbekiston, ekologik xavfsizlik, yashil investitsiyalar.

Global miqyosdagi iqlim o‘zgarishi XXI asrning eng dolzarb ekologik va iqtisodiy muammolaridan biriga aylanib bormoqda. Atmosferada issiqxona gazlarining (ayniqsa, karbonat angidrid, metan, azot oksidi) ko‘payishi tufayli yer yuzasidagi haroratning o‘sishi, ekologik muvozanatning buzilishi, qurg‘oqchilik, suv tanqisligi, yong‘inlar va ekstremal ob-havo hodisalari tobora ko‘proq uchramoqda. BMTning Iqlim o‘zgarishi bo‘yicha hukumatlararo ekspertlar guruhining (IPCC) hisobotlariga ko‘ra, sanoatgacha bo‘lgan davrga nisbatan global harorat 1,5 °C dan ortiq ko‘tarilsa, bu butun sayyoradagi ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarga jiddiy tahdid tug‘diradi. Iqlim o‘zgarishi nafaqat ekologik muammo, balki u makroiqtisodiy barqarorlik, oziq-ovqat xavfsizligi, infratuzilma barqarorligi va energetika ta’minoti uchun ham strategik xavf hisoblanadi.

Iqlim o‘zgarishining iqtisodiyotga ta’siri ko‘p qirrali va kompleks tusga ega. Birinchidan, qishloq xo‘jaligi eng ko‘p ta’sirlanadigan sohalardan biridir. Haroratning oshishi, yog‘ingarchilikning kamayishi va yerlarning degradatsiyasi hosildorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘z navbatida, bu oziq-ovqat narxlarining o‘sishi, importga qaramlik kuchayishi va kambag‘allikning ortishiga olib keladi. Iqlim sharoitlarining

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali

1-son. 3-qism. Noyabr-2025

beqarorligi fermerlar uchun moliyaviy tavakkalchilikni oshiradi. Bu esa agrar kreditlash tizimiga, sug'urta sohasiga va davlat subsidiyalariga yukni ko'paytiradi.

Energetika sohasi ham iqlim o'zgarishining ta'sir doirasiga tushadi. Elektr energiyasi ishlab chiqarishda, ayniqsa gidroelektr stansiyalar faoliyatida suv resurslariga bog'liqlik muhim ahamiyat kasb etadi. Iqlim o'zgarishi tufayli suv hajmining kamayishi energiya ishlab chiqarish salohiyatini pasaytiradi. Shu sababli, mamlakatlar qayta tiklanuvchi energiya manbalariga, jumladan, quyosh va shamol energetikasiga sarmoya kiritishga majbur bo'lmoqda. Iqlim siyosatiga mos energetika islohotlari iqtisodiy jihatdan zarur bo'lib, bu "yashil iqtisodiyot" modeliga o'tishni tezlashtiradi.

Transport tizimi ham ekstremal ob-havo sharoitlari (sel, dovul, jazirama issiqlar) tufayli jiddiy zarar ko'radi. Yo'llarning yemirilishi, temir yo'llarda uzilishlar, logistika zanjirlarining buzilishi milliy va xalqaro savdoga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, dengiz portlariga ega bo'lgan davlatlarda dengiz sathining ko'tarilishi tufayli qirg'oq infratuzilmasi xavf ostida qoladi. Bu esa turizm, tashqi savdo va investitsiyaviy jozibadorlik darajasiga ta'sir etadi.

Iqlim o'zgarishi sog'liqni saqlash tizimiga ham iqtisodiy yuk keltiradi. Yuqori harorat, suvsizlanish, yangi turdagi infeksiya kasalliklar, havoning ifloslanishi aholining salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa sog'liqni saqlash uchun davlat byudjetidan ajratiladigan xarajatlarning ortishiga, mehnat unumdorligining pasayishiga va yashash sifatining yomonlashuviga olib keladi. Iqtisodiy tilda aytganda, bu "bilvosita iqlim xarajatlari" deb nomlanadi.

Iqlim o'zgarishining makroiqtisodiy ta'sirlarini baholashda investitsiyalar oqimi ham muhim mezon hisoblanadi. Barqaror ekologik siyosat yuritmayotgan, issiqxona gazlari chiqarilishini nazorat qilmaydigan davlatlarga xorijiy investitsiyalar kamroq yo'naltiriladi. Aksincha, yashil texnologiyalarni joriy qilgan, ekologik barqarorlikni saqlagan davlatlar xalqaro moliyaviy institutlar (Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki) tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Shuningdek, ko'plab mamlakatlar yashil obligatsiyalar (green bonds) chiqarish orqali ekologik loyihalarni moliyalashtirishga harakat qilmoqda.

O'zbekiston ham iqlim o'zgarishining ta'sir doirasidan mustasno emas. Markaziy Osiyo mintaqasi, ayniqsa Orolbo'yi hududi ekologik inqiroz zonasiga aylangan. So'nggi 30 yilda Amudaryo va Sirdaryo havzalarida suv hajmi keskin kamaydi.

O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali

1-son. 3-qism. Noyabr-2025

Suvsizlik, sho‘rlanish va tuproq degradatsiyasi Qoraqalpog‘iston va Xorazm viloyatlarining iqtisodiy rivojlanishini jiddiy cheklab qo‘ymoqda. Bunga javoban O‘zbekistonda bir qator strategik hujjatlar qabul qilindi. 2021 yilda Prezidentning “Iqlim o‘zgarishiga moslashuv va barqaror rivojlanish strategiyasi” tasdiqlandi. Unda 2030 yilgacha issiqxona gazlari chiqindilarini 35% ga kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya ulushini oshirish va suv resurslaridan samarali foydalanish choralari ko‘rish belgilangan.

Shuningdek, O‘zbekiston Parij iqlim bitimiga qo‘shilgan va BMTning iqlim bo‘yicha milliy hissalar (NDC) dasturi doirasida o‘z zimmasiga aniq majburiyatlar olgan. Yashil iqtisodiyotga o‘tish, uglerod neytralligi strategiyasini ishlab chiqish, qishloq xo‘jaligida “aqlli irrigatsiya” tizimlarini joriy qilish, shahar infratuzilmasini ekologik talablarga moslashtirish – bularning barchasi iqlim o‘zgarishi sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash uchun muhim omillardir.

Iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashda xalqaro hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Parij bitimi (2015), Yevropa Ittifoqining “Yashil kelishuv” (Green Deal) strategiyasi, BMTning 2030 Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG) hamda COP iqlim sammitlari doirasida dunyo mamlakatlari o‘zaro tajriba almashmoqda, texnologiyalar va moliyaviy yordam mexanizmlari yo‘lga qo‘yilmoqda. O‘zbekiston ham ushbu xalqaro tashabbuslarda faol ishtirok etib, global ekologik muammolarga milliy javoblarni shakllantirish yo‘lida muhim qadamlar qo‘ymoqda.

Xulosa qilib aytganda, iqlim o‘zgarishi bugungi iqtisodiyotga kuchli ta’sir ko‘rsatuvchi omillardan biridir. U bevosita iqtisodiy o‘sish sur‘atlariga, eksport-import hajmiga, byudjet harajatlariga va ijtimoiy barqarorlikka ta’sir qilmoqda. Shu sababli iqlim xavflarini iqtisodiy siyosat darajasida hisobga olish, yashil texnologiyalarni rag‘batlantirish, ekologik muvozanatni tiklash bo‘yicha kompleks choralarni amalga oshirish zarur. Iqlim o‘zgarishiga iqtisodiy yondashuv – bu nafaqat ekologik xavfsizlik, balki strategik rivojlanish va xalqaro hamkorlikning ajralmas bo‘lagi sifatida qaralishi lozim.

**O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
1-son. 3-qism. Noyabr-2025**

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. IPCC. *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Intergovernmental Panel on Climate Change, Geneva, 2023.
2. Stern, N. *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. Cambridge University Press, 2007.
3. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). *The Paris Agreement*. 2015.
4. Ministry of Ecology, Environmental Protection and Climate Change of the Republic of Uzbekistan. *Iqlim o‘zgarishiga moslashuv strategiyasi*. Toshkent, 2021.
5. World Bank. *The Climate Change Action Plan 2021–2025*. Washington, 2021.
6. OECD. *Green Growth and Climate Change*. Paris: OECD Publishing, 2020.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-avgustdagi PQ-269-son qarori – “*Uglerod neytralligi strategiyasi*”ni amalga oshirish choralari to‘g‘risida.
8. FAO. *Climate-Smart Agriculture Sourcebook*. Rome, 2022.
9. European Union. *European Green Deal*. Brussels, 2019.